

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԸՆՏՐԱԿԱՆ ՕՐԵՆՍԱԳՐՔԻ ԲԱՐԵԼԱՎՄԱՆ ՈՐՈՇ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ

ՆՈՐԻԿ ԱՅՎԱԶՅԱՆ

Հայաստանի Հանրապետության անկախացման առաջին օրերից իրականացվող հասարակական հարաբերությունների իրավական կարգավորումն ուղեկցվում է երկրի կյանքի բազմաթիվ ոլորտներում (տնտեսական, սոցիալական, քաղաքական և այլն) արժեքների և առաջնահերթությունների վերանայմամբ և վերահաստատմամբ (ինչպես անցումային փուլում գտնվող ցանկացած երկրում): Առանձնակի վերաարժեքավորվում են պետական իշխանության կազմակերպման և իրականացման հիմնախնդիրները, պետական իշխանությունը կրողի՝ իրեն պատկանող իշխանության կազմակերպման և իրացման կառուցակարգերը: Այդ գործընթացն իր ամրագրումը ստացավ «Հայաստանի անկախության մասին» 1990 թ. օգոստոսի 23-ին ընդունված հռչակագրում, համաձայն որի՝ «Հայոց պետականության կրողը Հայաստանի Հանրապետության ժողովուրդն է, որն իր իշխանությունն իրագործում է անմիջականորեն և ներկայացուցչական մարմինների միջոցով...» (3-րդ կետ)¹: Այնուհետև այդ գաղափարն իր օրենսդրական ամրագրումը ստացավ 1995 թ. ընդունված Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 2 հոդվածում. «Ժողովուրդն իր իշխանությունն իրականացնում է **ազատ ընտրությունների**, հանրաքվեների, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց միջոցով»:

Հոդվածի շարադրանքից պարզորոշ հետևում է, որ Սահմանադրությունը քննարկվող հարցում գերապատվությունը տալիս է անմիջական ժողովրդաիշխանության ձևերին՝ ազատ ընտրություններին և հանրաքվեներին, որոնց միջոցով կազմավորվում են ներկայացուցչական ժողովրդաիշխանության ինստիտուտները:

Տարբեր ժամանակների ընտրությունների կազմակերպման փորձը վկայում է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում անմիջական ժողովրդաիշխանության այդ կարևոր ինստիտուտը, փաստորեն, դեռևս գտնվում է ձևավորման փուլում: «Հայաստանի Հանրապետությունում դեռևս չի ձևավորվել միջազգային չափանիշներին համարժեք երաշխավորված ժողովրդավարական ընտրությունների ինստիտուտ՝ ինչպես օրենսդրական նախադրյալների, ինստիտուցիոնալ որոշումների, այնպես էլ գործընթացի կազմակերպման և իրացման առումներով»²:

Այդ ինստիտուտի կայացմանը խոչընդոտում են օբյեկտիվ մի շարք և

¹ «Հայաստանի գործող օրենքների ժողովածու (1990-1995 թթ.)», Եր., 1995, էջ 9-10:

² Арутюнян Г. Г. Вступительное слово на XII Ереванской международной конференции "Роль конституционных судов в обеспечении демократических выборов" (5-7 октября 2006 г.). Ер., 2006, с. 5.

սուբյեկտիվ մի շարք գործոններ, ինչպիսիք են՝ ընտրական օրենսդրության անկատարությունը, հասարակության սոցիալ-տնտեսական անմխիթար վիճակը, ազատ և արդար ընտրությունների մշակույթի ցածր մակարդակը և այլ հանգամանքներ, որից օգտվելով՝ հանրապետության ազդեցիկ անձինք և քաղաքական ուժերը ընտրությունների ժամանակ քվեարկության արդյունքները հաշվեգրում են իրենց օգտին: Ըստ այդմ, հասարակության լայն զանգվածների շրջանում առաջանում են դժգոհություններ, նվազում է վստահությունը իշխանությունների հանդեպ, ինչն էապես խոչընդոտում է երկրի առաջընթացը:

Նշված գործոնների շարքում իրենց բացասական հետևանքներով առավել աչքի են ընկնում ընտրական օրենսդրությունում առկա բացերն ու թերությունները, որոնց գիտական վերլուծությամբ արված առաջարկություններն ու դրանց գործնական կիրառումը հնարավորություն կտան ինչոր չափով մեղմելու քննարկվող ոլորտում հասարակության կյանքում առկա հակասությունները և նպաստելու ժողովրդի ու իշխանությունների միջև վստահության վերականգնմանը:

Նշված արդյունքների ակնկալման համատեքստում առավել կարևորվում է Հայաստանի Հանրապետության գործող ընտրական օրենսգրքի³ 11 հոդվածի 1-ին մասի շարադրանքը, որի համաձայն՝ «Հայաստանի Հանրապետության ընտրողների ցուցակը, բացառությամբ զինվորական մասերում կազմվող, ինչպես նաև ընտրողների ստորագրած ցուցակների, ազատ է ծանոթության համար:

Ընտրողների ստորագրած ցուցակները հրապարակման ենթակա չեն, դրանցից լուսապատճեններ չեն հանվում, դրանք չեն լուսանկարվում և տեսանկարահանվում»: Նման բովանդակությամբ արգելքներ են նախատեսվում նաև Օրենսգրքի 31 հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետում և 33 հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետում:

Ընտրողների ստորագրած ցուցակների գաղտնիացման և դրանցում պարունակվող տեղեկությունների հրապարակման (ցանկացած ձևով) սահմանափակումները միանշանակ չեն ընկալվում հասարակության և քաղաքական շրջանների կողմից: Հանրապետության քաղաքացիների համար նման մոտեցումն անհասկանալի է թեկուզ այն առումով, որ ոչ քիչ դեպքերում քվեարկության արդյունքներն անփոփելուց հետո ընտրողների ցուցակներում հայտնաբերվել են մահացած, հանրապետությունից հեռացած մարդկանց անուններ, որոնց դիմաց դրված է եղել ստորագրություն: Բնականաբար, եթե նման դեպքերն անզամ բացառություն լինեն, միևնույնն է, ընտրական գործընթացների արդար լինելու նկատմամբ առաջանում է հասարակության անվստահություն:

Հիմնախնդրով զբաղվող հանրապետության քաղաքական որոշ ուժերի առաջարկով կազմակերպված խորհրդարանական և արտախորհրդարանական քննարկումները նույնպես ավարտվեցին անարդյունք: Հարցը ներկայացվեց Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական դատարան, որը 2012 թ. մայիսի 5-ին քննության առավ հանրապետության Ազգային ժողովի 29 պատգամավորների 28.04.2012 թ. ներկայացրած դիմումը

³ Ընդունվել է 2011 թ. մայիսի 26-ին (ՀՀՊՏ № 36 (839), 16.06.11):

ՀՀ ընտրական օրենսգրքի՝ ստորագրված ընտրական ցուցակների գաղտնիությունն ամրագրող նորմերի (11 հոդվ., 1-ին մաս, 31 հոդվ., 1-ին մասի 3-րդ կետ և 33 հոդվ., 1-ին մասի 2-րդ կետ)՝ Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցի վերաբերյալ:

Քննարկելով պատգամավորների կողմից ներկայացված դիմումը՝ Սահմանադրական դատարանն իր իրավական դիրքորոշումը ձևակերպելիս առաջնորդվեց Եվրախորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի «Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրք. ցուցումներ և բացատրական զեկույց»⁴ փաստաթղթի 4-րդ կետի (գաղտնի ընտրական իրավունք) 3-րդ ենթակետում ամրագրված պահանջով, համաձայն որի՝ «փաստացի քվեարկած անձանց ցուցակը չպետք է հրապարակվի»⁵, որի իմաստը պարզաբանվում է նշված փաստաթղթի 54-րդ կետում. «... քանի որ քվեարկության չմասնակցելը կարող է վկայել քաղաքական ընտրության մասին, ապա քվեարկած անձանց ցուցակը չպետք է հրապարակվի»⁶: Այդ և այլ հիմնավորումներով Սահմանադրական դատարանը մերժեց պատգամավորների դիմումում ներկայացված առաջարկը և այնտեղ նշված ընտրական օրենսգրքի նորմերը ճանաչեց ՀՀ Սահմանադրությանը չհակասող⁷:

Այստեղ խնդիրն ամենևին այն չէ, թե քննարկվող հարցի վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի իրավական դիրքորոշումը և ընդունած որոշումը հիմնավոր են թե ոչ, այլ, թե որքանով է այն նպաստում երկրում ստեղծված սոցիալ-տնտեսական և իրավաքաղաքական լարված իրավիճակի մեղմացմանը:

Հանրապետությունում շարունակվում է արտագաղթը, որի պատճառը հասարակությունը համարում է ոչ ազատ և ոչ արդար ընտրությունների միջոցով ձևավորված իշխանությունների վարած ոչ ժողովրդականաստ գործունեությունը: Մինչդեռ, ինչպես Հայաստանի Հանրապետության Նախագահի, այնպես էլ Կառավարության կողմից որպես գործունեության առաջին կարևորության ծրագրային դրույթ է հայտարարվել առաջիկա հինգ տարիների ընթացքում ոչ միայն ամբողջովին արտագաղթի կանխումը, այլև գործուն միջոցառումների ձեռնարկումը հայրենադարձության ուղղությամբ:

Նման պարագայում, մեր կարծիքով, նպատակահարմար կլիներ, եթե Սահմանադրական դատարանը ընտրողների ստորագրած ցուցակների չհրապարակման հարցի հիմնավորման կապակցությամբ եվրոպական կառույցների կողմից ընդունված փաստաթղթերի համապատասխան նորմերի վկայակոչման հետ միասին նկատի ունենար նաև հետևյալ հանգամանքները:

Առաջին, Եվրախորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի «Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրք. ցուցումներ և բացատրական զեկույց» փաստաթղթում ասվում է. «Փաստացի քվեարկած անձանց ցուցակը չպետք է հրապարակվի» (4-րդ կետի 3-րդ ենթակետ), «...քանի որ քվեարկության չմասնակցելը կարող է վկայել քաղաքական

⁴ Ընդունվել է Վենետիկի հանձնաժողովի կողմից 52-րդ լիազումար նստաշրջանի ընթացքում (Վենետիկ, 2002 թ. հոկտեմբերի 18-19): CDL-AD (2002) 023 rev:

⁵ Նույն տեղում, էջ 10:

⁶ Նույն տեղում, էջ 28:

⁷ Տե՛ս ՍԴՈ, 1027, 5 մայիսի 2012 թ.:

ընտրության մասին...» (54-րդ կետ)։ Ստացվում է, որ, ըստ այդ փաստաթղթի, «փաստացի քվեարկած անձանց ցուցակի գաղտնիությունը կոչված է ապահովելու «չքվեարկած անձանց գաղտնիությունը», որը կարող է ունենալ քաղաքական ուղղվածություն։ Մեր կարծիքով, հարցի նման դրվածքը եթե արդարացված է եվրոպական երկրների ընտրողների համար, որտեղ առկա է քաղաքական պատշաճ մշակույթ, և ինչպես կուսակցությունները, այնպես էլ քաղաքացիներն ունեն հստակ քաղաքական կողմնորոշում, ապա արդարացված չէ Հայաստանի Հանրապետությունում այդ կապակցությամբ առկա իրողությունների համատեքստում։

Ամենից առաջ հայտնի է, որ հանրապետությունում գրանցված ավելի քան 70 կուսակցությունների ճնշող մեծամասնությունը չունի քաղաքական կողմնորոշում, գործունեության հստակ ծրագիր։ Ընդհանուր երևույթ է նաև այն, որ նրանցում ընդգրկված քաղաքացիները հաճախակի փոխում են իրենց կուսակցական պատկանելությունը՝ առաջնորդվելով բացառապես գործնական դրդապատճառներով։ Նման պայմաններում ընտրողների ստորագրած ցուցակները օրենսդրությամբ սահմանված կարգով գաղտնիացնել, քվեարկությանը ՀՀ քաղաքացիների չմասնակցելը դիտելով որպես «քաղաքական ընտրության վկայություն», առնվազն մոլորություն է։

Երկրորդ, Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրությունը՝ որպես քաղաքացիների ընտրական իրավունքի կարևոր սկզբունք, ամրագրում է ընտրության գաղտնիության սկզբունքը (հոդ. 4)։ Ինչ վերաբերում է «չընտրելու» կամ «ընտրություններին չմասնակցելու գաղտնիությանը», ապա Սահմանադրության մեջ նման սկզբունք չի նախատեսվում։ Մինչդեռ հայտնի է, որ ՀՀ Սահմանադրությունն ունի գերակայություն միջազգային իրավական ակտերի նկատմամբ, հետևաբար քննարկվող հարցի կապակցությամբ կարելի է հենվել ՀՀ Սահմանադրության վրա։ Մասնավորապես որ հանրապետության Հիմնական օրենքը (2 հոդվ.) Հայաստանում իշխանության միակ աղբյուր և կրող է ճանաչում ժողովրդին, որն իր իշխանությունն իրականացնում է անմիջապես, ինչպես նաև Սահմանադրությամբ նախատեսված պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների և պաշտոնատար անձանց միջոցով, որոնց կողմից այդ իշխանության իրականացման նկատմամբ ժողովուրդն ունի անմիջական վերահսկման իրավունք։ Դա նշանակում է, որ ժողովրդին պատկանող իշխանության իրականացնողները չեն կարող ժողովրդից և նրա ներկայացուցիչների շահերը ներկայացնող սուբյեկտներից ունենալ գաղտնիքներ, այդ թվում՝ ընտրողների ստորագրած ցուցակներին ազատորեն ծանոթանալու իրավունքի սահմանափակման ձևով։

Բացի այդ, հոգուտ ստորագրած ընտրական ցուցակների գաղտնագերծման կարելի է վկայակոչել ևս մեկ կարևոր հիմք՝ «Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրական դատարանի մասին» 2006 թ. հունիսի 1-ին ընդունված օրենքի 63 հոդվածը (1-ին կետ), որը Սահմանադրական դատարանին հնարավորություն է տալիս իրավական ակտի սահմանադրականությունը որոշելիս գնահատել «...ինչպես այդ ակտն, այնպես էլ ձևավորված իրավակիրառական պրակտիկան»։ Այդ իմաստով ստորագրված ընտրական ցուցակները գաղտնիացնող ՀՀ ընտրական օրենսգրքի

11 հողվածի կիրառման պրակտիկան ավելի քան հարուստ է հանրապետության հասարակական-քաղաքական կյանքի համար ոչ ցանկալի հետևանքներով, ինչի մասին խոսվեց վերևում:

Կարելի է վկայակոչել ևս մեկ հնարավորություն, որը նույնպես կարող է նպաստել ՀՀ ընտրական օրենսգրքի՝ ստորագրված ընտրական ցուցակները գաղտնիացնող նորմի (11 հոդվ., 1-ին մաս) վերանայմանը: Ինչպես նշվում է ՀՀ սահմանադրական դատարանի 2012 թ. մայիսի 5-ի (ՍԴՈ -1027) որոշման առթիվ արտահայտած իրավական դիրքորոշման մեջ, չնայած ընտրողների ստորագրած ցուցակների հրապարակման սահմանափակումը բազմիցս քննարկման առարկա է դարձել միջազգային իրավական պրակտիկայում, այնուամենայնիվ՝ «Իրավակարգավորման հնարավոր տարբերակների ու սահմանափակման շրջանակների ընտրությունը համարվում է տվյալ երկրի օրենսդիր մարմնի իրավասությանը վերաբերող խնդիր» (5-րդ կետ):

Քննարկվող հիմնախնդրին սերտորեն առնչվում է ևս մեկ կարևոր հանգամանք: Բանն այն է, որ Հայաստանի Հանրապետությունը քաղաքացիության հարցում առաջնորդվում է «արյան» սկզբունքով, ինչը նշանակում է, թե որտեղ, որ երկրում էլ գտնվելիս կամ բնակվելիս լինի Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին, նա չի կորցնում Հայաստանի քաղաքացիությունն ու դուրս չի գալիս հաշվառումից, ուրեմն և՛ չի կորցնում համապետական ընտրություններին մասնակցելու իրավունքը: Դրա հետևանքով համապետական ընտրությունների մասնակիցների ընտրական ցուցակները կազմելիս արտասահմանում բնակվող ընտրական իրավունք ունեցող անձանց ազգանուններն ընդգրկվում են Հայաստանի Հանրապետության ընտրողների ռեգիստրում:

Մինչդեռ նշված անձանց կողմից ընտրական իրավունքի իրականացման համար Հայաստանի Հանրապետության գործող ընտրական օրենսգրքը զրեթե ոչ մի պայման չի նախատեսում: Այսպես, 1999 թ. ընդունված Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 2 հոդվածով (2-րդ կետ) սահմանված էր, որ «ընտրությունների նախապատրաստման և անցկացման ընթացքում արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներն ունեն ընտրական իրավունք: Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունները սույն օրենսգրքով և կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի կողմից սահմանված կարգով ապահովվում են Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների ընտրական իրավունքի իրականացումը»:

Այդ խնդրի լուծման նպատակով ընտրական օրենսգրքն իրավունք էր վերապահում արտասահմանում գործող դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչությունների ղեկավարներին կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած կարգով կազմելու համապատասխան պետություններում բնակվող կամ գտնվող ընտրական իրավունք ունեցող ՀՀ քաղաքացիների ընտրական ցուցակները (9 հոդ., 5-րդ կետ): Այդ ցուցակներում ընդգրկված քաղաքացիներն իրենց ընտրական իրավունքն իրականացնում էին համապետական ընտրությունների անցկացման համար արտասահմանում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչություններում կազմավորված

ընտրական տեղամասերում (Օրենսգրքի 15 հոդվածի 4-րդ կետ):

Տեղամասային հանձնաժողովներն ընտրական օրենսգրքով սահմանված կարգով ամփոփում էին քվեարկության արդյունքները և ուղարկում Հայաստանի Հանրապետության կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովին:

Նման կարգը շարունակեց գործել մինչև 2007 թվականը, երբ մարտի 6-ին ընդունված օրենքով ընտրական օրենսգրքում կատարված փոփոխության հետևանքով արգելվեց արտասահմանում գտնվող կամ ապրող քաղաքացիների ընտրական իրավունքը իրականացնել դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչություններում կազմակերպված ընտրական տեղամասերում: Արդեն 2008 թ. հրապարակված (առ 18.12.2007 թ. կատարված փոփոխություններով և լրացումներով) Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգիրքը սահմանում էր. «Հայաստանի Հանրապետության ընտրություններն անցկացվում են միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում» (1 հոդ., 5-րդ կետ):

Այդ նույն կարգը սահմանվում է նաև Հայաստանի Հանրապետության գործող օրենսգրքով. «Քվեարկությունն անցկացվում է միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կազմավորված տեղամասային կենտրոններում...» (54 հոդ., 1-ին կետ):

Մեր խնդիրը չէ գնահատել քննարկվող հարցում Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի նման մոտեցումը: Միայն կարելի է ենթադրել, որ հանրապետությունից հեռացած քաղաքացիների մեջ քիչ չեն այն անձինք, ովքեր գործող իշխանությունների հետ այս կամ այն հարցի շուրջ ունեցել են տարաձայնություն, հետևաբար չեն կարող քաղաքական կողմնորոշման հարցում դրսևորել օբյեկտիվ վարքագիծ:

Անկախ բոլոր հանգամանքներից և ենթադրություններից՝ միայն Հայաստանի տարածքում քվեարկություն անցկացնելը, մեր կարծիքով, արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիներին փաստորեն զրկում է ընտրական իրավունքից, քանզի հազիվ թե արտասահմանում բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացին իր ընտրական իրավունքի իրականացման համար այցելի Հայաստան, մասնակցի քվեարկությանը, ապա վերադառնա իր բնակության երկիր:

Այդ ընդհանուր կանոնից (միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում քվեարկության իրավունքի իրականացման) ընտրական օրենսգիրքը բացառություն է նախատեսում միայն ընտրության օրը Հայաստանի տարածքից դուրս գտնվող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչություններում դիվանագիտական ծառայություն իրականացնող ընտրողների և նրանց հետ արտերկրում բնակվող ընտանիքի ընտրելու իրավունք ունեցող անդամների համար, որոնք կարող են մասնակցել համապետական ընտրություններին՝ քվեարկելով էլեկտրոնային եղանակով՝ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած կարգով և ժամկետներում (60 հոդ., 1-ին կետ):

Նշված կարգը տարածվում է նաև Հայաստանի Հանրապետությունում գրանցված իրավաբանական անձանց (անկախ սեփականության ձևից) արտասահմանում տեղակայված ներկայացուցիչների՝ ընտրելու իրավունք ու-

նեցող աշխատակիցների և նրանց հետ արտերկրում բնակվող ընտանիքի՝ ընտրելու իրավունք ունեցող անդամների վրա (60 հոդ., 3-րդ կետ):

Նման իրավիճակում, երբ հանրապետությունում ընտրությունների անցկացման համար կազմվում է ընտրողների միասնական ցուցակ, որի մեջ ընդգրկվում են նաև արտերկրում բնակվող ընտրական իրավունք ունեցող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, և արգելվում է ստորագրած ընտրական ցուցակներին ծանոթանալը՝ ընտրական գործընթացի մասնակիցների և հասարակության լայն զանգվածների շրջանում բնականաբար առաջանում են հիմնավոր կասկածներ՝ ընտրություններին մասնակցող քաղաքական ուժերի կողմից արտերկրում ապրող քաղաքացիների ձայներն իրենց շահերին ծառայեցնելու վերաբերյալ: Այստեղից էլ ծնվում են բնակչության կասկածը ընտրությունների լեգիտիմության վերաբերյալ և անվստահությունը ընտրություններում հաղթած քաղաքական ուժերի նկատմամբ:

Այդ առնչությամբ քննարկվող հիմնախնդրի հանգուցալուծման համար, մեր կարծիքով, այլընտրանքային տարբերակ կարող է լինել հետևյալ առաջարկը:

Ինչպես ասվեց, մինչև 2007 թվականը արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների ընտրական իրավունքի իրականացումն ապահովում էին ՀՀ դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունները՝ կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած կարգով: Այդ նպատակով վերջիններս կազմում էին ընտրական ցուցակներ և ստեղծում ընտրական տեղամասային կենտրոններ, որտեղ քաղաքացիներն իրականացնում էին իրենց ընտրական իրավունքը:

Գործող ընտրական օրենսգրքով ներկայումս արտերկրում բնակվող քաղաքացիներն իրենց ընտրական իրավունքը կարող են իրականացնել միայն Հայաստանի Հանրապետության տարածքում կազմավորված տեղամասային կենտրոններում (հոդվ. 54, 1-ին կետ): Այդ առնչությամբ նպատակահարմար կլինի, եթե արտերկրներում գտնվող ՀՀ դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունները կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած կարգով կազմեն տվյալ երկրում բնակվող կամ գտնվող ընտրական իրավունք ունեցող ՀՀ քաղաքացիների ընտրական ցուցակները (ինչպես որ կալանավորված անձանց պահելու վայրում գտնվող ընտրողների ցուցակները կազմում է քրեակատարողական հիմնարկի ղեկավարը, իսկ զինվորական մասում քվեարկության իրավունք ունեցողների ընտրական ցուցակը կազմում է զորամասի հրամանատարը) և ներկայացնեն բնակչության պետական ռեգիստրը վարող հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմին, որն էլ դրանք կարող է սահմանված ժամկետում տրամադրել տեղամասային ընտրական հանձնաժողովներին:

Այդ ցուցակներն ինչպես քվեարկությունից առաջ, այնպես էլ քվեարկությունից հետո կարելի է փակցնել համապատասխան ընտրական տեղամասում՝ ի տես բոլորի, նկատի ունենալով, որ այդ կերպ չի խախտվի արտերկրում ապրող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների «չընտրելու գաղտնիությունը», քանզի նրանց թիվը, մեր կարծիքով, ա-

ռանձնապես մեծ չի լինելու:

Քննարկվող հիմնախնդրի վերաբերյալ բերված հիմնավորումների և եզրահանգումների հիման վրա կարելի է առաջարկել Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի որոշ հոդվածներում կատարել հետևյալ փոփոխությունները և լրացումները:

Առաջին, ընտրական օրենսգրքի 7 հոդվածում («Ընտրողների ռեգիստրը վարելը, ընտրողների ցուցակները կազմելը») քրեակատարողական հիմնարկների, ձերբակալվածներին պահելու վայրերի ղեկավարների և զինվորական մասերի հրամանատարների հետ միասին՝ ընտրողների ցուցակներ կազմելու իրավունք վերապահել նաև օտարերկրյա պետություններում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչությունների ղեկավարներին: Այդ առնչությամբ ՀՀ ընտրական օրենսգրքի 7 հոդվածի 3-րդ կետը շարադրել հետևյալ կերպ. «3. Սույն օրենքով նախատեսված դեպքերում և կարգով ընտրողների ցուցակներ կազմում են նաև օտարերկրյա պետություններում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչությունների, քրեակատարողական հիմնարկների, ձերբակալվածներին պահելու վայրերի ղեկավարները և զինվորական մասերի հրամանատարները»:

Երկրորդ, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 8 հոդվածով («Ընտրողների ցուցակում ընդգրկելը») սահմանվում է ինչպես տեղական ինքնակառավարման մարմինների, այնպես էլ համապետական ընտրությունների ժամանակ հանրապետության քաղաքացիներին ընտրական ցուցակներում ընդգրկելու կարգը: Քանի որ արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները կարող են մասնակցել միայն համապետական ընտրություններին, ուստի Օրենսգրքի 8 հոդվածը կարելի է լրացնել հետևյալ բովանդակությամբ կետով (նպատակահարմար է 8-րդ կետից հետո)՝ «Համապետական ընտրությունների ժամանակ Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմվող ընտրողների ցուցակում կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած կարգով ընդգրկվում են ընտրելու իրավունք ունեցող և հայտ ներկայացրած Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիները, ովքեր բնակվում կամ գտնվում են Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս:

Օտարերկրյա պետություններում Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչության բացակայության դեպքում Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացի ընտրողների ցուցակում գրանցվելու հայտով կարող է դիմել իր բնակվելու կամ գտնվելու վայրին մոտ գտնվող պետությունում գործող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչություն»:

Երրորդ, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 10 հոդվածը սահմանում է ընտրողների ցուցակներն ընտրական հանձնաժողովներին և տեղամասային կենտրոնի տարածքը տիրապետողին հանձնելու կարգը: Ըստ այդ հոդվածի՝ լիազոր մարմնի կողմից կազմվող ցուցակները՝ ըստ ընտրական տեղամասերի և ընտրական տեղամասում ընդգրկված բնակելի շենքերի (տների) հասցեների՝ տպագրված երկու օրինակից, լիա-

զոր մարմինը քվեարկության օրվանից երկու օր առաջ տրամադրում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովների նախագահներին (3-րդ կետ):

Ջորամասի հրամանատարը, քրեակատարողական հիմնարկի և ձերբակալված անձանց պահելու վայրի ղեկավարները նույն կարգով կազմում են համապատասխան ընտրական ցուցակները և քվեարկությունից 2-3 օր առաջ հանձնում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահին:

Այլ է խնդիրը Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմված ընտրական ցուցակների դեպքում: Այդ ցուցակները կազմում, էջակալում, յուրաքանչյուր էջ ստորագրում և կնքում են օտարերկրյա պետություններում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչությունների ղեկավարները: Եվ քանի որ այդ ցուցակներում կարող են ընդգրկված լինել հանրապետության տարբեր համայնքներում հաշվառում ունեցող քաղաքացիներ, ուստի այդ ցուցակները կազմող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական կամ հյուպատոսական ներկայացուցչությունների ղեկավարները ընտրական ցուցակներն ուղարկում են բնակչության պետական ռեգիստրը վարող Հայաստանի Հանրապետության կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմին:

Այդ առնչությամբ նպատակահարմար է Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 10 հոդվածում (3-րդ կետից հետո) նախատեսել առանձին կետ՝ հետևյալ բովանդակությամբ.

«Լիազոր մարմինը Հայաստանի տարածքից դուրս կազմված ընտրական ցուցակները ստանալուց հետո դրանց հիման վրա կազմում է մեկ միասնական ընտրական ցուցակ՝ ըստ ընտրական տեղամասերի և տեղամասերում ընդգրկված բնակելի շենքերի հասցեների՝ տպագրված 2 օրինակից (1-ին օրինակը՝ կազմված մատյանի ձևով, 2-րդ օրինակը՝ տեղամասային կենտրոնում փակցնելու համար)»:

Չորրորդ, Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս գտնվող ընտրողների ցուցակները համարվում են Հայաստանի Հանրապետության ընտրողների ռեգիստրի բաղկացուցիչ մասը: Հայաստանի Հանրապետության բնակչության պետական ռեգիստրը վարող կառավարության լիազորած պետական կառավարման մարմինը (լիազոր մարմինը) ստանալով արտասահմանյան երկրներում գտնվող Հայաստանի Հանրապետության դիվանագիտական և հյուպատոսական ներկայացուցչությունների ղեկավարների կողմից կազմված ընտրողների ցուցակները, դրանք համակարգում է ըստ հաշվառման վայրի և որպես ինքնուրույն ցուցակ՝ երկու օրինակ տրամադրում է համապատասխան տեղամասային ընտրական հանձնաժողովին: Տեղամասային հանձնաժողովը ցուցակներից առաջինը, որը կազմված է մատյանի ձևով, օգտագործում է այնտեղ ընդգրկված արտասահմանում բնակվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների քվեարկությունը կազմակերպելու համար, երկրորդ օրինակը փակցնում է տեղամասային կենտրոնում:

Ընտրությունների ավարտից և քվեարկության արդյունքներն ամփոփելուց հետո ընտրողների ցուցակի (արտասահմանում բնակվող կամ

գտնվող Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների) այն օրինակը, որը քվեարկության ժամանակ ստորագրել են ընտրողները, փակցվում է ընտրատարածքում կենտրոնական ընտրական հանձնաժողովի սահմանած ժամկետում կամ մատչելի է դարձվում ծանոթության համար:

Այդ առնչությամբ Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 11 հոդվածի («Ընտրողների ցուցակների մատչելիությունը») 1-ին կետում կարելի է կատարել հետևյալ լրացումը. «Հայաստանի Հանրապետության ընտրողների ցուցակը և **արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող ընտրողների ստորագրած ցուցակը**, բացառությամբ զինվորական մասերում կազմվող, ինչպես նաև ընտրողների ստորագրած ցուցակների, ազատ է ծանոթության համար:

Ընտրողների ստորագրած ցուցակները, **բացառությամբ արտասահմանում բնակվող կամ գտնվող ընտրողների ստորագրած ցուցակների**, հրապարակման ենթակա չեն, դրանցից լուսապատճեններ չեն հանվում, դրանք չեն լուսանկարվում և տեսանկարահանվում»:

Հինգերորդ, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի 31 հոդվածի («Դիտորդի, զանգվածային լրատվամիջոցի ներկայացուցչի իրավունքները, պարտականությունները, և գործունեության երաշխիքները») 1-ին կետը (3-րդ մաս) դիտորդներին, զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչներին իրավունք է վերապահում անարգել ծանոթանալու ցանկացած ընտրական հանձնաժողովի տնօրինության տակ գտնվող ընտրական փաստաթղթերին..., ստանալու դրանց պատճենները կամ դրանցից քաղվածքներ, բացառությամբ ընտրողների ստորագրած ցուցակների:

Մեր կարծիքով, այդ բացառությունը նույնպես չպետք է տարածվի Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմված ցուցակների, այդ թվում՝ ընտրողների կողմից ստորագրված ընտրական ցուցակների վրա: Այդ կապակցությամբ նպատակահարմար է ընտրական օրենսգրքի 31 հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ մասի շարադրանքում կատարել հետևյալ լրացումը. նշված կետի 7-րդ տողի «համապատասխան տեղեկանքին» արտահայտությունից հետո ավելացնել՝ «Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմված ընտրական ցուցակներին, որոնք ստորագրել են ընտրողները», այնուհետև՝ ինչպես տեքստում:

Վեցերորդ, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքը նույն բովանդակությամբ իրավունք է վերապահում նաև թեկնածուների վստահված անձանց: Վերջիններս, ըստ Օրենսգրքի 33 հոդվածի (1-ին կետի 2-րդ մաս), իրավունք ունեն անարգել ծանոթանալու տվյալ հանձնաժողովի տնօրինության տակ գտնվող ընտրական բոլոր փաստաթղթերին, ստանալու դրանց պատճենները կամ դրանցից կատարել քաղվածքներ՝ բացառությամբ ընտրողների ստորագրած ցուցակների: Ինչպես դիտորդների և զանգվածային լրատվության միջոցների ներկայացուցիչների, այնպես էլ վստահված անձանց համար այդ բացառությունը, մեր կարծիքով, նույնպես չպետք է տարածվի Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմված ցուցակների, այդ թվում՝ ընտրողների ստորագրած ընտրական ցուցակների վրա: Այդ կապակցությամբ նպատակահարմար է ընտրական օրենսգրքի 33 հոդվածի 1-ին կետի 2-րդ մասի շարադրանքը

լրացնել հետևյալ կերպ. նշված կետի 7-րդ տողի «համապատասխան տեղեկանքին» արտահայտությունից հետո ավելացնել՝ «Հայաստանի Հանրապետության տարածքից դուրս կազմված ընտրական ցուցակներին, որոնք ստորագրել են ընտրողները», այնուհետև՝ ինչպես տեքստում:

Յոթերորդ, Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքի բերված հոդվածը (հոդվ. 33) վստահված անձի համար նախատեսում է նաև մի շարք այլ իրավունքներ և պարտականություններ: Վերջինների թվում առավել կարևոր են քվեարկության արդյունքները ամփոփելիս քվեարկված քվեաթերթիկներին և դրանցում կատարված նշումներին ա-նարգել ծանոթանալու, քվեաթերթիկների հաշվարկմանը և քվեարկության արդյունքների ամփոփմանը ներկա լինելու իրավունքները (1-ին կետի 7-րդ մաս) և այլն:

Սակայն, վստահված անձի հսկողական գործառույթը ընտրական գործ-ընթացների նկատմամբ, մեր կարծիքով, առավել կարևորվում է տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի կողմից քվեարկության արդյունքների ամփոփման ժամանակ, քանզի ընտրությունների արդյունքներն (ինչպես օբյեկտիվ, այնպես էլ սուբյեկտիվ պատճառներով) մեծ մասամբ աղավաղ-վում են հենց այս դեպքում: Այդ է վկայում Հայաստանի Հանրապետության 1912 թ. մայիսի 6-ի խորհրդարանական ընտրությունների վերաբերյալ Եվ-րախորհրդի դիտորդական առաքելության վերջնական զեկույցը, որտեղ նշված է. «Դիտարկված ձայների հաշվարկման գործընթացներից մեկ հին-գերորդը բացասաբար է գնահատվել, հիմնականում ընթացակարգային խնդիրների պատճառով, ինչպիսիք են հիմնական վերստուգիչ ընթացա-կարգերը չկատարելը, ոչ թափանցիկ հաշվարկման դեպքերը, արդյունքնե-րի վերաբերյալ արձանագրությունների լրացման հետ կապված խնդիրները և լուրջ խախտումների առանձին դեպքերը»⁸:

Այդ առնչությամբ Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենս-գրքի 67 հոդվածի («Ընտրական տեղամասում քվեարկության արդյունքներն ամփոփելու կարգը») 4-րդ կետում նախատեսվում է, որ տեղամասային ընտ-րական հանձնաժողովի նախագահը քվեարկության ավարտից և օրենքով նախատեսված գործողություններն ավարտելուց հետո բացում է քվեատու-փը, այնտեղից հանում քվեարկության մեկ ծրար, բարձրաձայն հայտարա-րում ծրարի սահմանված կամ չսահմանված մոնչի լինելու մասին, ապա ցուցադրում այնպես, որ այն տեսանելի լինի ներկաներին: Պահանջի դեպ-քում քվեաթերթիկը փոխանցվում է հանձնաժողովի մյուս անդամներին:

Այս գործընթացում վստահված անձը, որը ընտրության արդար ելքով խիստ շահագրգռված կողմ է, փաստորեն զուրկ է գործընթացի նկատմամբ անմիջական հսկողության որևէ հնարավորությունից և զուտ կրավորական դիտորդի դերում է: Ուստի հարկ է, որ ընտրական օրենսգիրքը վստահված անձանց համար ապահովի տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու իրական հնա-րավորություն՝ առավելապես ձայները հաշվելու և ընտրությունների

⁸ «Հայաստանի Հանրապետության Ազգային ժողովի ընտրություններ 2012 թ. մայիսի 6»: ԵԱՀԿ/ԺՀՄԻԳ ընտրությունների դիտորդական առաքելություն, վերջնական զեկույց, Վարշավա, 2012 թ. հունիսի 26, էջ 4-5:

արդյունքներն ամփոփելու փուլում: Այդ առնչությամբ նպատակահարմար է, մեր կարծիքով, ընտրական օրենսգրքի 67 հոդվածի 4-րդ կետում ամրագրել դրույթ, որի համաձայն՝ պահանջի դեպքում տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահը քվեաթերթիկը փոխանցի ոչ միայն «հանձնաժողովի մյուս անդամներին», այլ նաև վստահված անձին: Դրա համար անհրաժեշտ է Օրենսգրքի 67 հոդվածի 4-րդ կետի առաջին նախադասության վերջում՝ «հանձնաժողովի մյուս անդամներին» բառակապակցությունից հետո, ավելացնել՝ «և վստահված անձանց» բառերը:

Բացի այդ, նպատակահարմար է վստահված անձին նաև իրավունք վերապահել ձայները հաշվելու ժամանակ տեղամասային ընտրական հանձնաժողովի նախագահի արտահայտած կարծիքին համաձայն չլինելու դեպքում ներկայացնելու առարկություն, ինչը նախատեսված է հանձնաժողովի անդամների համար: Այդ կապակցությամբ անհրաժեշտ է ընտրական օրենսգրքի 67 հոդվածի 4-րդ կետի 6, 7, 8, 16, 17 տողերում «հանձնաժողովի անդամ» արտահայտությունից հետո ավելացնել «կամ վստահված անձ» բառակապակցությունը, իսկ 15-րդ տողի «հանձնաժողովի մյուս անդամներին» արտահայտությունից հետո ավելացնել «և վստահված անձանց» բառերը:

Մեր կարծիքով, այդ ճանապարհով կլուծվեն քաղաքացիների ստորագրած ընտրական ցուցակների գաղտնիության պահպանման և գաղտնագերծման հետ սերտորեն առնչվող մի քանի հանգուցային խնդիրներ:

ա) Հայաստանի Հանրապետության ընտրողների ստորագրած ընտրական ցուցակի հրապարակման արգելումը այլևս որևէ մեկի մեջ կասկած չի առաջացնի՝ այն կեղծված լինելու առումով,

բ) տարակարծության տեղիք չի տա Հայաստանի Հանրապետության ընտրական օրենսգրքում Եվրախորհրդի Վենետիկի հանձնաժողովի «Ընտրական հարցերում բարենպաստ գործունեության կանոնագիրք. ցուցումներ և բացատրական զեկույց» միջազգային փաստաթղթի 54 հոդվածի՝ «...քանի որ քվեարկության չմասնակցելը կարող է վկայել քաղաքական ընտրության մասին, ապա քվեարկած անձանց ցուցակը չպետք է հրապարակվի» պահանջը հաշվի առնելու օրինաչափությունը,

գ) Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիների մեջ կվերականգնվի հավատը ազատ ու արդար ընտրությունների, ուրեմն և՛ ըստ այդմ ձևավորված պետական իշխանության և տեղական ինքնակառավարման մարմինների նկատմամբ,

դ) հնարավոր կլինի ճշտել Հայաստանի Հանրապետությունում բնակվող ընտրական իրավունք ունեցող քաղաքացիների իրական թիվը և յուրաքանչյուր համապետական ընտրություններին քվեարկությանը մասնակցած քաղաքացիների թիվը, ինչը հնարավորություն կտա պատկերացում կազմելու ընտրություններին քաղաքացիների մասնակցության վիճակի մասին:

Բանալի բառեր – ազատ ընտրություններ, ընտրողների ստորագրած ցուցակների գաղտնագերծում, քաղաքական ընտրություն, ընտրողների ռեգիստր, ընտրողների միասնական ցուցակ, ընտրությունների լեգիտիմություն, համապետական ընտրություններ

НОРИК АЙВАЗЯН – *Некоторые проблемы усовершенствования избирательного кодекса Республики Армения.* – Проживающие за рубежом граждане Армении не теряют своё гражданство и регистрацию. В результате, когда составляются избирательные списки, их имена включаются в регистр избирателей. Однако, согласно Избирательному кодексу РА, “голосование проводится только в участковых центрах, образованных на территории Республики Армения” (статья 54, пункт 1), что фактически лишает находящихся за границей граждан права участия в выборах. В то же время по Избирательному кодексу списки, подписанные избирателями, оглашению не подлежат, с них не снимаются светокопии, не производится их фотографирование и видеосъёмка (статья 11, пункт 1). Это порождает сомнения, не используют ли отдельные политические силы в своих интересах голоса тех, кто находится за границей. В статье предлагается предоставить руководителям дипломатических представительств РА право составлять списки лиц, имеющих избирательное право. Эти списки следует систематизировать по месту регистрации в самостоятельный список и вывешивать его на избирательных участках.

Ключевые слова: *свободные выборы, рассекречивание списков избирателей, политический выбор, регистр избирателей, единый список избирателей, легитимность выборов, общегосударственные выборы*

NORIK AYVAZYAN – *Some problems of Improvement of the Electoral Code of the Republic of Armenia.* – According to the article, an Armenian citizen, living in another country, neither loses his citizenship, nor his registration. As a result, when drafting electoral lists of general elections, their names are included in the RA voter register. Meanwhile, the Code provides that “The voting shall be conducted only in polling stations formed in the territory of the Republic of Armenia” (art. 54. cl. 1). The mentioned situation, in fact, deprives citizens outside the RA of the right to vote.

At the same time, according to the Code, lists signed by voters shall not be published, and no copy of these lists shall be made; furthermore, they may not be photographed or videotaped (art. 11, cl.1).

As a result, the participants of the electoral process and broad masses of society have doubts that some political powers use those votes for their own interests. Hence, doubt arises, concerning the fairness of elections and distrust towards the winner political powers. In this regard, it is suggested in this article to give rights to heads of diplomatic representations of RA to draft lists of the citizens, who have electoral rights. After these documents are signed and sealed, the authority sends them to the authorized body. The latter systemizes those lists according to the place of registration and sends 2 samples of the formed list to the polling station committee. After voting the signed lists are made accessible for the society.

This kind of solution of the problem would dispel doubts concerning the falsification of elections results and would restore faith towards free and fair elections, and consequently towards public authorities.

Key words: *free elections, declassification of the signed voters' lists, political election, the Voters Register, uniform list of voters, legitimacy of elections, national elections*